

تبیین گفتمان مقاومت در عرصه بین الملل با تأکید بر بیانیه گام دوم

رضا لکزایی^۱

چکیده

مقاله حاضر، در صدد تبیین گفتمان مقاومت در عرصه بین الملل با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب و محوریت دیدگاه مقام معظم رهبری آیت الله خامنه‌ای است. براین اساس، با استفاده از چارچوب نظری «امهات مطالب یا اسس المطالب» و روش اکتشافی - استقرایی تلاش کرده است تا گفتمان مقاومت ارائه گردد. مقاومت در این گفتمان دارای مفهومی سازه‌ای است که ضرورت آن، دلایل و شواهد قرآنی، روایی، عقلی، تجربی و عقلایی دارد و برای کاربست آن، استقلال فکری، معنویت، تقوا، مساجد، ساده‌زیستی، پرهیز از اسراف، تشکیلات، دعا، ترسیدن از تنهایی و ... ضروری است. در گفتمان مقاومت از منظر آیت الله خامنه‌ای، در مرتبه اول رسول الله و در مرتبه بعد، حضرت اباعبدالله الحسین و در مراحل پایین‌تر، امام خمینی به‌عنوان الگو معرفی شده است.

واژگان کلیدی: گفتمان مقاومت، بیانیه گام دوم، مقام معظم رهبری آیت الله امام خامنه‌ای، عرصه بین الملل، استقامت.

۱. پژوهشگر همکار پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ، rlakzaee@gmail.com

مقدمه

گفتمان مقاومت از مباحثی است که در بیانیه گام دوم که در آغاز چهل‌ساله دوم انقلاب و برنامه کلی حرکت چهل‌ساله انقلاب اسلامی، از سوی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای مطرح شده، مورد توجه قرار گرفته است. از این‌رو مسئله مقاله حاضر تبیین گفتمان مقاومت از منظر معظم‌له است. از آنجا که این مقاله، بحث مقاومت را در عرصه بین‌الملل دنبال می‌کند، باید گفت که باید مقاومت در مقابل دشمن شماره یک بشریت یعنی آمریکای مستکبر و جنایتکار انجام بگیرد. هدف دشمنان اسلام و امپراطوران کفر و نفاق به رهبری آمریکا، در مرحله اول این است که معادله جهاد و مقاومت را در منطقه، به طرح تکفیر و ترور یا به تعبیر دیگر، به جنگ شیعه - سنی تبدیل کنند تا از این راه، بر تمامی مقدرات مادی و معنوی جهان اسلام مسلط شوند (آیت‌الله خامنه‌ای: ۹۱/۴/۲۴) و در مرحله دوم بتوانند به سلطه بر ملت‌ها در سطح جهان دست پیدا کنند (آیت‌الله خامنه‌ای: ۹۷/۸/۱۲). از این‌رو ایشان تصریح می‌کند: «برای همه تبیین کنید، بدانند که هدف استکبار این است» (آیت‌الله خامنه‌ای: ۹۷/۸/۱۲). به این ترتیب، راه حلی که ایشان برای مبارزه با استکبار جهانی پیشنهاد می‌دهد، مقامت است. بنابراین، چون دشمن داریم باید در مقابل دشمن مقاومت کرد. مقام معظم رهبری مقاومت را عنصری می‌داند که امام را در هیئت یک مکتب، یک اندیشه، یک تفکر، یک راه، برای همیشه تاریخ مطرح کرد (آیت‌الله خامنه‌ای: ۹۷/۸/۱۲).

از منظر وی در ادبیات سیاسی بین‌المللی، «مقاومت به شیوه امام خمینی» یک عنوان است. آنچه در تعبیرات غربی‌ها وجود داشت و پس از ماجرای آزادسازی خرمشهر، شایع شد، «دکترین مقاومت امام خمینی» است. برای نمونه یک سیاستمدار و صاحب‌نظر سیاسی غربی و آمریکایی می‌گوید: «دکترین مقاومت خمینی با تمام توان، شاه‌رگ‌های سیطره غرب و آمریکا را هدف گرفته است». این خطی است که امام خمینی بزرگوار، این بنده صالح خدا، در میان ما باقی گذاشت؛ خط مقاومت، خط ایستادگی، خط قدردانی از آنچه داریم (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای: ۹۷/۸/۱۲). بنابراین، شناخت این خصوصیت، یعنی

مقاومت، بسیار لازم و ضروری است.

علاوه بر روش عملیاتی، برای تحریر و تبیین محل نزاع، از روش تئوری هم می توان بهره برد. برخی متفکران معتقدند که در مقام نظر و بر روی کاغذ، در تعریف قدرت، اجماعی وجود ندارد (عالم، ۱۳۷۸: ۸۶)؛ اما در مقام عمل، بر سر این تعریف که قدرت را امکان تحمیل خواسته خود بر دیگری، علی رغم مقاومت آن دیگری می داند، توافق وجود دارد (ر.ک: ماکس وبر، ۱۳۸۴: ۹۰). مورگنتا در تحلیل عرصه قدرت می نویسد: سیاست بین الملل مانند سایر عرصه های سیاست، مبارزه ای است برای کسب و حفظ قدرت (مورگنتا، ۱۳۸۴: ۴۵). روشن است که در مبارزه، درگیری و مقاومت و نزاع وجود دارد؛ تا اینکه قدرتمند پیروز شود و بتواند اراده خود را به دیگری تحمیل کند. این تحمیل می تواند بر اساس تهدید و زور، تطمیع و تشویق، اغوا، فریب، تبلیغ و اقناع و یا ترکیبی از این روش ها صورت گیرد. بنابراین، در برابر حریف و بلکه دشمنی که قدرت را در واقع به معنای سلطه می داند و از آغاز به دنبال درهم شکستن مقاومت طرف مقابل است، باید از ضرورت و راهکارهای مقاومت سخن گفت. براین اساس، راه حلی که دنبال می شود، افزایش مقاومت و در نتیجه بالا بردن قدرت جبهه خودی است، که رهبر معظم انقلاب آیت الله العظمی خامنه ای آن را به خوبی تبیین نموده اند. در این تفکر، آنچه را که سپاه باطل شیطان بزرگ، محور شرارت می نامد، محور مقاومت و جبهه مقاومت نامیده می شود که وظیفه اش دفاع از حق و حقیقت و شرافت و انسانیت است.

ایشان تصریح می کند که ما می خواهیم به همه انسان ها خدمت و محبت کنیم و با همه روابط دوستانه و محبت آمیز داشته باشیم؛ حتی با ملت آمریکا. آنچه نقطه مقابل نظام اسلامی قرار دارد، استکبار است. جهت گیری خصومت های نظام اسلامی، با نظام استکبار است؛ ما با استکبار مخالفیم و با آن مبارزه می کنیم (آیت الله خامنه ای: ۹۲/۸/۲۹). بنابراین، منطقی مقاومت همراه با محبت و خدمت و دوستی است و میانه ای با خشونت و جنایت ندارد و استکبار را دشمن خود می داند، نه غیرمسلمانان را؛ زیرا

نظام اسلامی شاگرد قرآن و دارای منطق محبت و رحمت است و آموخته است که: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ﴾ (نحل: ۹۰)؛ خداوند به عدالت و احسان و نیکی کردن دستور داده است. امیرالمؤمنین نیز فرموده‌اند: به انسان‌ها نیکی کنید؛ چون «إِمَّا أَخْلَقَكَ فِي دِينِكَ أَوْ شَبِيهَهُ لَكَ فِي خَلْقِكَ» (نهج البلاغه: نامه ۵۳) یا برادر اسلامی تو است، یا انسان است.

در مقاله حاضر، تبیین گفتمان مقاومت در اندیشه مقام معظم رهبری با بهره‌گیری از چارچوب «امهات مطالب یا اس‌المطالب» که از دانش منطق اخذ شده، انجام شده است؛ بنابراین، مراد ما از گفتمان، معنای روش‌شناختی آن که مد نظر لاکلا و موفه بوده، نیست.

اس‌المطالب ثلاثه علم - مطلب ما، مطلب هل، مطلب لم (سبزواری، ۱۳۶۹: ۱۸۳). با بهره‌گیری از این چارچوب، باید به چند پرسش پاسخ داد: چیستی (ما)، چگونهگی (هل)، چرایی (لم). پرسش‌های مقاله با بهره‌گیری از این چارچوب، به این ترتیب خواهد بود:

مفهوم مقاومت در عرصه بین‌الملل «چیست» و انواع آن کدام است؟ (با بهره‌گیری از مطلب ما)؛

«چرا» مقاومت در عرصه بین‌الملل ضرورت دارد؟ به تعبیر دیگر: مقاومت از نظر نقل و عقل و عقلا چه ضرورتی دارد؟ (با بهره‌گیری از مطلب لم)؛

آیا می‌توان در عرصه بین‌الملل و در میان ملت‌ها و دولت‌ها مقاومت ایجاد کرد؟ چگونه؟ به تعبیر دیگر: چگونه می‌توان مقاومت را در میان دولت‌ها تثبیت نمود و بسط دارد؟ (با بهره‌گیری از مطلب هل) (ر.ک: حیدری‌فر: ۱۳۸۸).

گسترده‌گی مباحثی که آیت‌الله خامنه‌ای درباره مقاومت مطرح نموده‌اند، از دشواری‌های مقاله حاضر است (ر.ک: صلح میرزایی: ۱۳۹۸)؛ لذا بحث حالت اجمالی خواهد داشت که با بهره‌گیری از روش «اس‌المطالب» تلاش می‌کنیم به صورت منظم و منسجم ارائه شود. در نتیجه امکان افزودن مطالب به مقاله و تبدیل آن به کتاب با

حفظ همین چارچوب وجود دارد. امید آنکه بحث به‌وسیله محققان و پژوهشگران تکمیل و ترمیم شود.

الف. مفهوم مقاومت

مقاومت در منطق اسلام از آغاز به‌عنوان یک مفهوم بین‌المللی و جهانی مطرح شده است. از این‌رو مقاومت در برابر هر قدرت ظالمی و در هر زمانی، وظیفه هر انسانی، صرف‌نظر از هر نژاد و ملیت و جنسیت و مذهبی به‌عنوان وظیفه باید انجام بگیرد و اگر شخص و ملت و دولتی به این وظیفه خویش عمل نکند، سرنوشت و بلکه جزای او همان سرنوشت و جزای ظالم خواهد بود. رهبر معظم انقلاب با استناد به فرمایشی از امام حسین علیه السلام این مطلب را تبیین نموده‌اند. حضرت سیدالشهداء علیه السلام فلسفه حرکت خودشان را با استناد به سخنی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله چنین بیان می‌فرمایند:

«أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ قَالَ: مَنْ رَأَى سُلْطَانًا جَائِرًا ... يَعْمَلُ فِي عِبَادِ اللَّهِ بِالْجَوْرِ وَالتُّدْوَانِ وَ لَمْ يَغْيِرْ عَلَيْهِ بِقَوْلٍ وَ لَا فِعْلٍ كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يَدْخُلَهُ مَدْخَلَهُ» (ابو مخنف کوفی، ۱۴۱۷ ق: ۱۷۲).

آیت‌الله خامنه‌ای رحمته الله علیه در تبیین بیان گهربار آن حضرت ذکر می‌کند:

«مَنْ رَأَى سُلْطَانًا جَائِرًا»؛ یعنی «هرکس» یک قدرت ستمگری را مشاهده کند. «سلطان» به معنای قدرت است و نه فقط پادشاه؛ که مصداق کنونی آن جبهه صهیونیسم و آمریکاست. «يَعْمَلُ فِي عِبَادِ اللَّهِ بِالْجَوْرِ»؛ آن قدرت به عموم مردم ستم می‌کند؛ نه فقط به مؤمنان. نمی‌فرماید: «يَعْمَلُ فِي الْمُؤْمِنِينَ بِالْجَوْرِ»، آن وقت وظیفه چیست؟ «و لَمْ يَغْيِرْ عَلَيْهِ بِقَوْلٍ وَ لَا فِعْلٍ»؛ کسی که یک چنین قدرت ظالمی را در مقابل خودش ببیند و در مقابل او موضع نگیرد و به دو شکل قول و فعل مخالفت نکند، «كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يَدْخُلَهُ مَدْخَلَهُ»؛ خدای متعال حقی بر عهده خودش قرار داده که چنین کسی را به همان سرنوشتی دچار کند که آن ظالم را دچار خواهد کرد، یعنی جهنم».

آیت‌الله خامنه‌ای علیه السلام می‌فرماید:

علت اینکه ما در مقابله با آمریکا کوتاه نمی‌آییم به خاطر این است که اگر به این وظیفه خودمان عمل نکردیم، خدای متعال ما را هم به همان سرنوشتی و همان دوزخی که آن ستمگر را مبتلا خواهد کرد، مبتلا می‌کند (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای: ۹۸/۷/۲۱).

پس مقاومت وظیفه هر انسانی است. اما این مقاومت به چه معناست؟ از دو منظر لغوی و اصطلاحی می‌توان راجع به مفهوم مقاومت سخن گفت.

آیت‌الله خامنه‌ای در تعریف لغوی استقامت می‌فرماید:

استقامت یعنی ایستادگی کردن، ادامه دادن، راه را دنبال کردن، متوقف نشدن (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای: ۹۰/۱۱/۱۰).

همچنین می‌فرمایند:

صبر، یعنی پایداری و استقامت (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای: ۷۷/۷/۲۶).

ایشان معتقدند که مفهوم ایستادگی در همه‌جا یکی است؛ یعنی همان قوت انسانی و استقامت و پافشاری (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای: ۸۳/۸/۲۰). استحکام هم یکی از معانی دیگری است که نزدیک به معنای مقاومت و ایستادگی است (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای: ۸۷/۵/۹). این تعاریف از مقاومت را تعاریف لغوی می‌نامیم. در تعریف لغوی و دایرة‌المعارفی، یک لغت با یک لغت دیگر تعریف می‌شود. از این منظر کلماتی همچون استقامت، صبر، ایستادگی، ثبات قدم، عقب‌نشینی نکردن، پایداری، متوقف نشدن، پافشاری، تاب‌آوری و ... به معنای مقاومت است.

ایشان یک تعریف اصطلاحی یا سازه‌ای نیز از مقاومت ارائه داده‌اند. تعریف سازه‌ای تعریفی است که با اضلاع و ابعاد و به‌صورت فرمولی، مفهوم را تعریف می‌کند. ایشان می‌فرماید:

معنای مقاومت این است که انسان یک راهی را انتخاب کند که آن را راه حق می‌داند، راه را درست می‌داند، و در این راه شروع به حرکت کند و

موانع نتواند او را از حرکت در این راه منصرف کند و او را متوقف کند؛ این معنای مقاومت است (ر.ک: آیت الله خامنه‌ای: ۹۷/۸/۱۲).

آن‌گاه این مثال را هم برای فهم بهتر معنای مقاومت ذکر می‌کنند:

فرض کنید یک وقت در یک جاوده‌ای انسان به یک مسیلی برخورد می‌کند، به یک حفره‌ای برخورد می‌کند، یا در حرکت در کوهستان که می‌خواهد مثلاً به قلّه کوه برسد، به یک صخره‌ای برخورد می‌کند؛ بعضی‌ها وقتی که برخورد می‌کنند به این صخره یا به این مانع یا به این دزد یا به این گرگ، برمی‌گردند، از ادامه راه منصرف می‌شوند؛ بعضی نه، نگاه می‌کنند ببینند راه دور زدن این صخره چیست، راه مقابله با این مانع کدام است، آن راه را پیدا می‌کنند. یا مانع را برمی‌دارند یا با یک شیوه عاقلانه از مانع عبور می‌کنند؛ مقاومت یعنی این؛ و امام این جور بود (ر.ک: آیت الله خامنه‌ای: ۹۷/۸/۱۲).

این تعریف، یک تعریف سازه‌ای و فرمولی از مقاومت ارائه داده است و نه تعریف لغوی و دایرة‌المعارفی؛ در این تعریف استقامت، انتخاب راه حق و پیمودن آن دانسته شده که وقتی رونده آن به موانع برمی‌خورد، عقب‌نشینی نمی‌کند و همچنان به مسیر خویش ادامه می‌دهد تا به مقصد برسد؛ این تعریف، یک تعریف سازه‌ای است و چنان‌که ملاحظه می‌شود، استقامت را با یک کلمه تعریف نکرده است.

با توجه به آنچه آمد، برای تبیین مفهوم مقاومت می‌توان از «ارکان حرکت» بهره برد؛ چنان‌که در دانش فلسفه مطرح شده که هر حرکتی دارای شش رکن است: مبدأ، مقصد، زمان، مکان، محرک، متحرک. اموری هم بیرون از ارکان حرکت هستند که حرکت را تسهیل و تسریع می‌کنند یا از سرعت و سهولت آن می‌کاهند که در جدول ذیل نشان داده شده است:

موانع مقاومت	ارکان مقاومت	ارکان حرکت	ردیف
عمل نکردن به آموزه‌های		دولت‌ها و ملت‌ها	۱ متحرک
		رها شدن از سلطه و ستم استکبار جهانی و صهیونیسم بین الملل	۲ محرک

موانع مقاومت	ارکان مقاومت	ارکان حرکت	ردیف
قرآن کریم	در عرصه بین‌الملل	مکان	۳
		مقصد	۴
		زمان	۵
		مبدأ	۶

بحث از انواع مقاومت در عرصه بین‌الملل، در ادامه مفهوم مقاومت و برای تبیین آن پی گرفته می‌شود. آیت‌الله خامنه‌ای از سه نوع مقاومت یاد می‌کند که در حدیث هم آمده است: ۱. صبر در مقابل اطاعت؛ ۲. صبر در مقابل معصیت؛ ۳. صبر در مقابل مصیبت (آیت‌الله خامنه‌ای: ۸۳/۸/۲۰). این سه نوع مقاومت وقتی در مقیاس بین‌المللی مطرح شود، ناظر به اطاعت از دستور خدا و امر به معروف و نهی از منکر جهانی و پذیرش خطرات در عرصه بین‌المللی و صبر بر مصایب آن است. از منظری دیگر هم ایشان انواع مقاومت را برشمرده‌اند: ۱. مقاومت فرهنگی؛ ۲. مقاومت سیاسی؛ ۳. مقاومت امنیتی؛ ۴. مقاومت نظامی (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای: ۹۵/۵/۳۱). از میان این مقاومت‌ها، مقاومت فرهنگی مهم‌تر از سایر انواع مقاومت است؛ به‌گونه‌ای که اگر خاکریز و حصار فرهنگی درهم بشکند، همه چیز از دست خواهد رفت (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای: ۹۵/۵/۳۱). ایشان ضمن مهم دانستن تئاتر و سینما، بر شعر و جریان‌ساز بودن شعر تأکید دارند (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای: ۹۷/۹/۳). انواع مقاومت، خود بخشی دامنه‌دار و مفصل است که ما به همین مختصر اکتفا می‌کنیم (ر.ک: اردکانی و خالدیان، ۱۳۹۷: ۵۹-۸۶).

ب. ضرورت مقاومت

مقاومت در عرصه بین‌الملل چه ضرورتی دارد؟ به این پرسش، دست‌کم می‌توان از سه منظر پاسخ داد: ۱. از منظر آموزه‌های قرآنی؛ ۲. از منظر آموزه‌های روایی و حدیثی؛ ۳. از منظر آموزه‌های عقلی و عقلائی.

یک. از دیدگاه آموزه‌های قرآنی

آیات زیادی از قرآن کریم به مسئله مقاومت و ایستادگی اختصاص یافته است. در ادامه به اختصار، به برخی از آنها اشاره می‌کنیم. همه این آیات مورد استناد آیت‌الله خامنه‌ای قرار گرفته است.

۱- دستور به مقاومت

خداوند متعال در دو جای قرآن به پیغمبرش می‌فرماید، دستور می‌دهد که استقامت کند: ﴿ فاستقم كما امرت ﴾ (هود: ۱۱۲) و می‌فرماید: ﴿ استقم كما امرت ﴾ (شوری: ۱۵). علاوه بر این (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای: ۹۶/۸/۳۱۸) آیت‌الله خامنه‌ای از دستور قرآن کریم به مقاومت پولادین که مقاومت در بهترین سطح ممکن است، خبر می‌دهد. به بیان ایشان (ر.ک: همان: ۹۰/۴/۱۳) باید به مانند یک ستون مستحکم، یک دیوار حصین و نفوذناپذیر در مقابل تهاجم دشمن مقاومت کرد: ﴿ انّ الله يحبّ الذّین یقاتلون فی سبیله صفا کاتّهم بنیان مرصوص ﴾ (صف: ۴).

۲- سازش نکردن

قرآن می‌فرماید: ﴿ ولا تهنوا ولا تحزنوا ﴾ (آل عمران: ۱۳۹) و می‌فرماید: ﴿ فلا تهنوا و تدعوا الی السّلم ﴾ (محمّد: ۳۵)؛ با این مضمون که هرگز از مواضع خود کوتاه نیایید و در مقابل دشمن احساس ضعف نکنید (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای، ۷۰/۱۱/۳۰) ﴿ ولا تهنوا ﴾؛ مبادا سست شوید. ﴿ ولا تحزنوا ﴾؛ مبادا غمگین شوید. ﴿ و انتم الاعلون ان کنتم مؤمنین ﴾؛ شما بالاترید. ﴿ فلا تهنوا و تدعوا الی السّلم ﴾؛ مبادا سست شوید و دعوت به سازش کنید یا دعوت سازش دشمن آشتی‌ناپذیر را بپذیرید. سازش با انسان‌های خوب یا با انسان‌هایی که علیه شما دست به سلاح نشده‌اند، اشکالی ندارد؛ ﴿ لاینهیکم الله عن الذّین لم یقاتلوکم فی الدّین و لم یخرجوکم من دیارکم ان تبرّوهم و تقسطوا الیهم ﴾ (ممتحنه: ۸)؛ اما با کسی که با فلسفه وجودی و اساس و ایمان شما و با اصل ولایت الهی مخالف است؛ ﴿ لا تدعوا الی السّلم ﴾؛ سازش نکنید (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای، ۷۴/۶/۲۹).

۳- مقاومت از مصادیق جهاد کبیر

جهاد فقط به معنای قتال نیست و معنای بسیار وسیع‌تری دارد. در بین جهادهای جهادی است که خدای متعال در قرآن آن را «جهاد کبیر» نام نهاده: ﴿فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَ جَاهِدُهُمْ بِهٖ جِهَادًا كَبِيرًا﴾ (فرقان: ۵۲)؛ یعنی به‌وسیله قرآن با کفار جهاد کن. این آیه در مکه نازل شده، در مکه جنگ نظامی مطرح نبود، پیغمبر و مسلمان‌ها مأمور به جنگ نظامی نبودند؛ اما مأمور به ایستادگی و مقاومت و عدم تبعیت از دشمن بودند. اطاعت نکردن از کفار، همان چیزی است که خدای متعال به آن جهاد کبیر اطلاق نموده است. پس «جهاد کبیر» یعنی از خصمی که در میدان مبارزه با تو قرار گرفته در میدان‌های مختلف سیاست، اقتصاد، فرهنگ، هنر، اطاعت و تبعیت نکردن (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای: ۹۵/۳/۳).

۴- تبیین مقاومت به‌عنوان وظیفه

قرآن نه تنها مقاومت، که نبرد را وظیفه و مسئولیت جهانی مسلمانان می‌داند: ﴿و مالکم لا تقاتلون فی سبیل اللّٰه و المستضعفین من الرّجال و النّساء و الولدان الذین یقولون ربّنا اخرجنا من هذه القرية الظّالم اهلها و اجعل لنا من لدنک ولیاً و اجعل لنا من لدنک نصیراً﴾ (نساء: ۷۵). آیت‌الله خامنه‌ای تصریح می‌کند که پیام این آیه این است که مسلمانان موظف هستند آزادی دیگران را تأمین کنند؛ اگر چه به‌وسیله قتال (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای: ۹۱/۸/۲۳).

جهاد در اسلام در واقع کمک به ملت‌هایی است که پشت پرده سیاست‌های استعماری و استکباری و استبدادی قرار داده شده‌اند، تا نور اسلام و هدایت به آنها نرسد. جهاد برای دریدن این پرده‌ها و این حجاب‌هاست. بحث اینکه آیا جهاد، دفاعی است یا ابتدائی است، بحث‌های فرعی است؛ بحث اصلی این است که ﴿ما لکم لا تقاتلون فی سبیل اللّٰه و المستضعفین﴾ (نساء: ۷۵)؛ چرا جهاد نمی‌کنید، مقاتله نمی‌کنید، نبرد نمی‌کنید در راه خدا - و بلافاصله می‌فرماید و در راه مستضعفین، برای نجات مستضعفین؟ این احساس مسئولیت است؛ یعنی شما برو و جانت را کف

دست بگیر در میدان‌های خطر و جان خودت را به خطر بینداز، برای اینکه مستضعفان را نجات بدهی. اسلام از انسان خواسته است که مسئول باشد؛ هم نسبت به خود، هم نسبت به نزدیکان خود، هم نسبت به جامعه خود، هم نسبت به بشریت (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای، ۹۳/۹/۶).

به همین دلیل است که ایران از ملت‌های فلسطین، بوسنی، تاجیک، افغان، کشمیر، چین، آذربایجان، الجزائر و دیگر ملت‌های مظلوم مسلمان حمایت می‌کند؛ چون قرآن صریحاً حمایت از مستضعفان را لازم شمرده است. ایران با سلطه آمریکا و نفوذ و دخالت آن در کشورهای اسلامی و همه‌ی کشورهای مظلوم مخالفت می‌کند؛ چون قرآن فرموده است: ﴿ لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوِّكُمْ اَوْلِيَاءَ تَلْقَوْنَ الْيَهُمَ بِالْمُؤَدَّةِ ﴾ (ممتحنه: ۱) و فرموده: ﴿ وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلاً ﴾ (نساء: ۱۴۱) و فرموده: ﴿ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ ﴾ (منافقون: ۸) و فرموده: ﴿ اِنَّ الْحَكْمَ اِلَّا لِلَّهِ ﴾ (انعام: ۵۷) (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای: ۷۰/۳/۲۶). بر همین اساس، امت اسلام ملزم شده که در راستای حمایت از مستضعفان جهان در برابر ظالمان و مستکبران، به وظیفه خود که جنگیدن است، عمل کند.

۵- مقاومت رمز پیروزی

مقاومت رمز پیروزی است و بدون مقاومت نمی‌توان به پیروزی دست یافت. آیت‌الله خامنه‌ای پیروزی را از آن کسانی می‌داند که در جنگ اراده‌ها از مقاومت و تاب آوری بیشتری برخوردار باشند: ﴿ اِنَّ الَّذِيْنَ قَالُوْا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوْا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ اَلَّا تَخَافُوْا وَ لَا تَحْزَنُوْا وَ اُبَشِّرُوْا بِالْجَنَّةِ الَّتِيْ كُنْتُمْ تُوعَدُوْنَ ﴾ (فصلت: ۳۰) (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای: ۱۳۸۹/۱۱/۱۵). در نقطه مقابل، دشمنان جهانی و بین‌المللی با ابزار با زور و فریب، به دنبال تضعیف و ناامید ساختن اراده سپاه اسلام و انسان‌های آزاده هستند. مقام معظم رهبری آیت‌الله خامنه‌ای پاتک این تک و راه دفع این حمله دشمن را اعتماد به وعده الهی می‌داند؛ چرا که خداوند وعده پیروزی مستضعفین در عرصه بین‌الملل را داده است: ﴿ وَ نُرِيْدُ اَنْ نَّمُنَّ عَلَي الَّذِيْنَ اسْتَضْعَفُوْا فِي الْاَرْضِ وَ

نَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ ﴿قصص: ۵﴾ (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای: ۱۳۸۹/۱۱/۱۵). بنابراین، مقاومت آهنین و درعین حال، امید و اعتماد به وعده صادق الهی و چشم داشتن به نصرت خداوند متعال در جنگ اراده‌ها، بر کیفیت مقاومت می‌افزاید و ضریب موفقیت و پیروزی را بالا می‌برد؛ و روشن است که توجه به چنین عنصر کلیدی و مهمی ضرورت دارد.

۶- دعا برای مقاومت

مقاوم بودن و مقاومت کردن، دعایی است که هر مسلمان در شبانه‌روز حداقل ده مرتبه از خداوند متعال آن را مسئلت می‌کند؛ زیرا هر مسلمانی حداقل در هر نماز دو بار، و هر روز اقلأً ده بار، خدمت پروردگار عرض می‌کند: ﴿اهدنا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾ (حمد: ۶). اینکه دائم صراط مستقیم را از خدا می‌خواهیم، همان تقاضای استجابت ﴿استقم كما امرت﴾ (شوری: ۱۵) و بیانگر ضرورت مقاومت در سطوح گوناگون، از جمله در سطح بین‌المللی است. بر این مبنا، درخواست مقاومت دعای هرروزه مسلمانان جهان و مخصوصاً کارگزاران مسلمان است که بارشان سنگین‌تر از دیگران است (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای: ۶۹/۹/۱۴).

۷- پاداش مقاومت

در وزن‌کشی دو مفهوم متضاد در معادله چالش و سازش، این بحث مطرح است که ایستادگی آسان نیست و سختی‌هایی دارد؛ اما تسلیم شدن، سختی‌های بیشتری دارد. درعین حال، بازتاب این دو سختی متفاوت است: «فرقش این است که شما در راه استقامت و مقاومت، هر سختی‌ای که متحمل بشوید، خدای متعال به شما اجر خواهد داد: ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَطْئُونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوِّ نِيْلًا إِلَّا كُنْتُمْ لَهُمْ بِهِ أَعْمَلٌ صَالِحٌ﴾ (توبه: ۱۲۰)؛ هیچ تشنگی و خستگی و گرسنگی در راه خدا به آنها نمی‌رسد و هیچ گامی که موجب خشم کافران می‌شود برنمی‌دارند و ضربه‌ای از دشمن نمی‌خورند؛ مگر اینکه به خاطر آن، عمل صالحی برای آنها نوشته می‌شود؛ زیرا خداوند، پاداش

نیکوکاران را تباه نمی‌کند! هر سختی‌ای که شما تحمل بکنید، یک عمل صالح است؛ درحالی‌که اگر تسلیم دشمن بشوید، سختی‌هایتان هیچ اجری هم پیش خدای متعال ندارد؛ بلکه تن به ظلم دادن مجازات هم دارد (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای: ۹۸/۸/۲۴).

۸- مقاومت دائمی

آیت‌الله خامنه‌ای با استناد به آیاتی از قرآن معتقد است که نه تنها مقاومت ضرورت دارد، بلکه تصریح می‌کند که مجاهدت و ایستادگی و مقاومت باید دائمی باشد و استمرار و پیوستگی داشته باشد؛ نه آنکه موقتی و منقطع و فصلی و موسمی باشد: ﴿و قال موسى لقومه استعينوا بالله واصبروا ان الارض لله يورثها من يشاء من عباده و العاقبه للمتقين﴾ (اعراف: ۱۲۸) (ر.ک: همان: ۹۰/۸/۱۴)؛ یعنی اگر اول صبر و استقامت و دوم، استعانت به خدا و تکیه به او نباشد، راه طی نخواهد شد (ر.ک: همان: ۱۰۳/۳۱/۱۳۶۸). ایشان با استناد به این آیات، دو منطق را مردود و غلط می‌دانند. اولین منطق، منطق کسانی است که وقتی به دنبال کاری هستند و طبق برنامه پیش می‌روند و به نقطه مد نظر می‌رسند، توقف می‌کنند و از دنبال کردن اهداف و آرمان‌ها دست می‌کشند، و منطق دوم منطق اشخاصی است که وقتی کار طبق برنامه پیش نمی‌رود و به نقطه مطلوب دست پیدا نمی‌کنند، دچار یأس و انفعال و شکست می‌شوند؛ این دو منطق هر دو خطا هستند (ر.ک: همان: ۹۲/۵/۶). از اینجا دانسته می‌شود که علاوه بر اینکه قرآن به اصل مقاومت و کیفیت بالای مقاومت و پاداش مقاومت تأکید دارد، بر ضرورت مداومت بر مقاومت نیز اصرار می‌ورزد.

۹- منطق مقاومت

منطق مقاومت که امام خمینی پایه‌گذار آن بود، مبتنی بر عنصر قرآنی تحقق وعده الهی است. خداوند متعال در آیات مکرر قرآن این وعده را داده است که اهل حق، طرفداران حق، پیروز نهایی‌اند؛ آیات فراوان قرآن بر این معنا دلالت می‌کند. ممکن است قربانی بدهند، اما در نهایت شکست نمی‌خورند؛ آنها پیروز هستند در این صحنه؛ قربانی دارند، اما ناکامی ندارند. قرآن می‌فرماید: ﴿ام یریدون کیداً فالذین

كَفَرُوا هُمْ الْمَكِيدُونَ ﴿ (طور: ۴۲)؛ طبق سنت الهی توطئه آنها به خودشان برمی‌گردد.
آیه کریمه ﴿ وَ نُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتَضَعَفُوا فِي الْأَرْضِ ﴾ (قصص: ۵) و آیه
﴿ إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَ يَثْبُتْ أَقْدَامُكُمْ ﴾ (محمد: ۷) و آیه ﴿ وَ لِيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ
يَنْصُرْهُ ﴾ (حج: ۴۰) و آیات فراوان قرآن، این عاقبت نیک را به کسانی که در راه مقاومت
گام برمی‌دارند، نوید می‌دهند (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای: ۹۸/۳/۱۴). بنابراین، مواجهه ما با
مسائل و با دشمنان نه تنها ضرورت دارد، بلکه باید شجاعانه و نه مرعوبانه؛ امیدوارانه
و نه مأیوسانه؛ عاقلانه و نه هیجانی؛ مبتکرانه و نه منفعلانه باشد (ر.ک: همان: ۹۸/۳/۱۴).

۱۰- دعوت متقابل به مقاومت

آیت‌الله خامنه‌ای با تفکیک خوب بودن و خوب ماندن، توصیه می‌کنند که باید
سعی کنیم خوب بمانیم؛ زیرا همه در معرض اشکال قرار دارند. روشن است که
مقاومت در گذشته، خوب بوده است؛ اما در آینده هم باز به این مقاومت نیاز داریم.
از این رو ایشان با استناد به قرآن کریم توصیه می‌کنند که باید هم خودمان و هم از
دیگران مراقبت کنیم: ﴿ وَ تَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَ تَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴾ (عصر: ۳) (ر.ک:
همان: ۹۹/۴/۲۲) و مثل کوهنوردها در جاهای خطرناک که با ریسمان یکدیگر را به هم
وصل می‌کنند که اگر یک نفر لغزید، دیگران او را نگه دارند و بالا بکشند، باید هم به
پیمودن راه حق، یکدیگر را توصیه کنید، هم به استقامت، ایستادگی، ثبات قدم و در
مقابل حوادث تلخ نلغزیدن، نلرزیدن، مردد نشدن (ر.ک: همان: ۹۵/۲/۱). وی خود به
این آیه عمل نموده و مردم تونس و مصر را در جریان بیداری اسلام به مقاومت و صبر
تشکیلاتی دعوت نموده است:

دشمن شما با تجهیز مزدوران امنیتی خود، آنها را به مقابله با شما گسیل می‌کند تا
با ناامنی و هرج و مرج مردم را به ستوه بیاورند. از آنها نهراسید. شما از مزدوران
قوی‌ترید. شما اکنون در مرحله‌ای قرار دارید که خداوند در آن مرحله به پیامبر ﷺ و
یارانش فرمود: ﴿ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عَشْرُونَ
صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِثْلِينَ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِثَّةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا

يُقْفَهُونَ ﴿ انفال: ۶۵). شما می‌توانید با اتکال به خدا و اعتماد به جوانان پرانگیزه خود، بر هر ناامنی و هرج و مرجی فائق آئید (ر.ک: همان: ۸۹/۱۱/۱۵).

دو. از دیدگاه معصومان علیهم‌السلام

در سیره و سنت معصومان علیهم‌السلام، گفتارها و رفتارهای بسیاری درباره ضرورت مقاومت وجود دارد که در ادامه، به اختصار، به برخی از آنها اشاره می‌کنیم. تمامی این روایات مورد استناد مقام معظم رهبری قرار گرفته است.

۱- لزوم مقاومت در راه خدا

ثبات و استقامت و داشتن عزم و اراده استوار، امر مطلوب و لازمی است که معصوم آن را از خداوند طلب نموده است. آیت‌الله خامنه‌ای با استناد به این دعا «اللَّهُمَّ ارْزُقْنِي ... عِلْمًا وَسِعًا ... وَ عَزْمًا ثَابِتًا» (مجلسی، بی تا: ج ۸۴: ۳۲۵) می‌فرماید: حرکت در راه مبارک انقلاب و نظام جمهوری اسلامی که راهی درست و محبوب الهی است و هدف بسیار والایی دارد، عزم و اراده محکم و پایدار می‌طلبد (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای: ۹۶/۸/۱۸). در دعا می‌خوانیم: «أَسْأَلُكَ الثَّبَاتَ عَلَى دِينِكَ»؛ ثبات و ایستادگی در دین و در راه انقلاب یک چیز بسیار مهمی است، به این باید توجه کرد (ر.ک: همان: ۹۵/۱۰/۱۳). بر این مبنا در راه خدا و برای خدا و تحقق دین خدا در سطح جهان، باید مقاومت را در پیش گرفت.

۲- مراقبت بر عدم انحراف از مقاومت

صائب تبریزی سروده است: «جُرمِ زمانه‌سازِ فزون از زمانه است» (ر.ک: تارنمای گنجینه). اگر زمانه‌سازان اهل مقاومت نباشند، زمانه خراب خواهد شد. آیت‌الله خامنه‌ای به فرمایشی از امیرالمؤمنین در نهج البلاغه استناد می‌کنند که حضرت می‌فرماید: «فَتَزِيغُ قُلُوبٌ بَعْدَ اسْتِقَامَةٍ وَ تَضِلُّ رِجَالٌ بَعْدَ سَلَامَةٍ» (نهج البلاغه، خطبه ۱۵۱)؛ چنین توضیح می‌دهند که برخی یک روز درست حرکت می‌کردند، اما دل‌هایشان واژگونه شد؛ زیرا آلوده دنیا و محبت‌های بی‌جا، جاه‌طلبی، رفیق‌بازی، جناح‌بازی و حزب‌بازی شدند و از آن راه درست و آن استقامت برگشتند (ر.ک: آیت‌الله

خامنه‌ای: ۹۵/۸/۱۲). بر این مبنا، باید مقاومت نمود و کاملاً مراقب بود که مقاومت به انحراف نینجامد؛ یعنی علاوه بر اینکه مقاومت ضرورت دارد، نظارت مستمر و پیوسته بر نحوه و شیوه و مسیر مقاومت هم ضروری است.

۳- استقامت هوشمندانه

حدیث شریف علوی «لا یحمل هذا العلم الا اهل البصر و الصبر»، روایتی است که مقام معظم رهبری بارها و بارها آن را نقل کرده‌اند. آیت‌الله خامنه‌ای معتقد است که هدف دشمنان اسلام ایجاد جنگ داخلی بین مسلمان‌هاست که متأسفانه تا حدودی موفق هم شده‌اند و جبهه استکبار، کشورهای اسلامی از جمله سوریه، یمن، لیبی، عراق و ... را یکی پس از دیگری دارد ویران می‌کنند و زیرساخت‌هایشان را از بین می‌برند. ایشان این پرسش را مطرح می‌کند که چرا ما باید تسلیم این توطئه بشویم و چرا آن چیزی که هدف آنهاست، برای ما ناشناخته باقی بماند؟ همچنین ایشان می‌پرسد: چرا استکبار در بحرین مسلمان‌ها را تحت فشار قرار می‌دهد؟ چرا در نیجریه برای روحانی مصلح تقریبی مؤمن شیخ ابراهیم الزکزاکی فاجعه‌آفرینی می‌کند و حدود هزار نفر از مردمی را که بر گرد او حلقه زده‌اند، به قتل می‌رساند و شش فرزند او را در دو سال به شهادت می‌رساند؟ (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای: ۹۵/۸/۱۲).

آیت‌الله خامنه‌ای پاسخ را عمل به همین فرمایش حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام می‌داند و تصریح می‌کند که اگر می‌خواهیم در این راه موفق بشویم، باید بصیرت پیدا کنیم: «الَا وَ لَا یَحْمِلُ هَذَا الْعَلَمَ إِلَّا أَهْلُ الْبَصْرِ وَ الصَّبْرِ» (نهج‌البلاغه، خطبه ۱۷۳)؛ باید بصیرت پیدا کرد، باید در این راه صبور بود، «وَ إِنْ تَصَبَّرُوا وَ تَتَّقُوا لَا یَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا» (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای: ۹۴/۱۰/۸).

تحلیل آیت‌الله خامنه‌ای بر اساس این حدیث شریف، درباره ضرورت مقاومت آگاهانه و هوشمندانه در عرصه بین‌الملل می‌فرماید:

«امروز مبارزه با کفر خالص و شرک خالص نیست؛ تا مطلب روشن، و صفت‌بندی‌ها مجزا و جدای از هم باشد؛ بلکه امروز مبارزه با نفاق و

دورویی و تزویر و شعارهای توخالی و دروغ‌زنی‌ها و لاف‌زنی‌هایی است که بلندگوهای استکبار را در همه انحاء عالم پُر کرده است. بسیاری دم از طرفداری از حقوق بشر می‌زنند و دروغ می‌گویند. بسیاری دم از اسلام می‌زنند و دروغ می‌گویند. اسلام آنها، اسلام باب طبع و میل سردمداران استکبار است. بسیاری دم از مساوات و برابری انسان‌ها می‌زدند و می‌زنند و دروغ می‌گفتند و می‌گویند. بنابراین، مبارزه در دوران کنونی، مبارزه‌ی دشوار است؛ هم به خاطر قدرت زر و زور استکبار، و هم به خاطر قدرت تبلیغاتی و توجیه‌گر دروغ‌گویی‌ها و نفاق‌های استکبار و ایادی‌اش» (همان: ۷۰/۳/۱۴).

آنچه به عنوان فصل الخطاب در این بخش می‌توان گفت، این است که از منظر مقام معظم رهبری «امام حسین علیه السلام مظهر بصیرت و استقامت است» (همان: ۷۰/۳/۱۴) و این حضرت سیدالشهداست که در قله صبر و بصر قرار دارد و بر آزادگان جهان است که به ایشان اقتدا کنند.

۴- قدرت مقاومت

حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام می‌فرمایند: «أَلَا وَ إِنَّ الشَّجَرَةَ الْبَرِّيَّةَ اصْلَبَ عوداً... و اقوی وقوداً» (نهج البلاغه نامه شماره ۴۵)؛ درخت بیانی نسبت به درختی که در باغ رشد کرده، هم محکم‌تر است، هم وقتی که آن را آتش زدی، آتشش ماندگارتر است. آیت‌الله خامنه‌ای بر مبنای این روایت، این قاعده را بیان می‌کنند که خاصیت شرائط سخت این است که ملت‌ها، رؤسا، مدیران، مسئولان و رهبران کشورها را مقاوم می‌کند و مثل یک ورزش، نیرو و مقاومت و همت آنها را مضاعف می‌کند (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای: ۸۹/۶/۲۵). بنابراین، چون مقاومت باعث افزایش قدرت ملت‌ها و دولت‌ها می‌شود، باید در برابر زیادی‌خواهی‌ها و زورگویی‌های استکبار جهانی مقاومت نمود.

۵- مقاومت حتی به تنهایی

موفقیت در «ایستادگی» است (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای: ۸۶/۵/۶). پرسشی که اینجا

مطرح می‌شود این است که اگر کسی ما را همراهی نکرد، آیا باز هم مقاومت ضرورت دارد؟ آیت‌الله خامنه‌ای در این زمینه به امام خمینی مثال می‌زند و با فرمایشی از امام علی علیه السلام بحث را تبیین می‌کند. ایشان تصریح می‌کند که امام خمینی در راه حق و عدالت قائل به رودربایستی و ملاحظه این و آن و ترس و ضعف و عقب‌نشینی نبود؛ او هم همان‌طور که امیرالمؤمنین توصیه فرموده بود که: «لا تستوحشوا فی طریق الهدی لقله اهل» (نهج البلاغه، خطبه ۲۰۱)، از تنهایی نمی‌ترسید. باید با شجاعت تمام، با آگاهی و بینش کامل، با خطرپذیری در مقابل قدرتمندان و زورگویان و زورمندان عالم به مقاومت ادامه داد که موفقیت در ایستادگی است (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای: ۸۶/۵/۶).

۶- مقاومت مؤمنانه

آیت‌الله خامنه‌ای بین ایمان و استقامت، رابطه وثیق و عمیقی قائل است و با استناد به حدیثی از امام علی علیه السلام، استقامت را اولین پایه ایمان می‌داند. از حضرت امیرالمؤمنین تقاضا کردند که درباره ایمان صحبت کنند: «سئل عن الأیمان». حضرت فرمودند: «الأیمان علی اربع دعائم» (نهج البلاغه، حکمت ۳۰)؛ ایمان بر چهار پایه استوار است. منظور از چهار پایه این است که اگر پایه‌ها محکم بود، ایمان رو می‌ماند؛ اما اگر پایه‌ها سست شد یا فرو ریخت، ایمان به همان نسبت فرو می‌ریزد؛ به‌طور کامل ساقط نمی‌شود، اما به همان نسبت فرو می‌ریزد. حضرت این چهار پایه را بیان فرمودند: «علی الصبر و الیقین و العدل و الجهاد». اولین پایه، ایستادگی و استقامت در همه زمینه‌هاست. می‌خواهید برنامه‌ای را دنبال کنید؛ تا آخر پای آن برنامه بایستید. می‌خواهید کاری را انجام دهید؛ آن کار را تمام کنید. اگر مصیبتی پیش می‌آید، در مقابل آن مصیبت خودتان را از دست ندهید. واجبی بر شما مقرر می‌شود؛ برای انجام دادن واجب تحمل داشته باشید و بی‌حوصله و ازپافتاده نشوید. اگر در مقابل گناهی قرار می‌گیرید، ایستادگی کنید و تسلیم گناه نشوید. ایستادگی در هر جایی نمودی دارد. مفهوم ایستادگی در همه‌جا یکی است؛ یعنی همان قوت انسانی و استقامت و پافشاری؛ اما در هر جا یک‌طور خودش را نشان می‌دهد (ر.ک: آیت‌الله

خامنه‌ای: ۸۳/۸/۲۰؛ بنابراین، افزایش مقاومت، حاکی از افزایش ایمان است.

سه. از دیدگاه آموزه‌های عقلی و عقلایی

در جهان معاصر، امام خمینی اولین کسی است که فکر مقاومت و راه پایه‌گذاری کرد و به‌عنوان یک درس این راه را نشان‌دار کرد. مطلب مهم این است که امام، مقاومت را از روی هیجان‌زدگی و احساسات زودگذر انتخاب نکرد؛ بلکه پشتوانه انتخاب مقاومت از سوی امام خمینی، دارای یک پشتوانه منطقی، عقلانی، علمی و دینی است. در اینجا پشتوانه‌های عقلی و عقلایی مورد بررسی قرار می‌گیرد که مقام معظم رهبری آنها را مطرح کرده‌اند (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای: ۹۸/۳/۱۴).

۱- مقاومت واکنشی طبیعی

مقاومت، واکنش طبیعی هر ملت آزاده و باشرف در مقابل تحمیل و زورگویی است؛ دلیل دیگری لازم ندارد. به دیگر سخن: «مقاومت، واکنش طبیعی هر موجود زنده‌ای در برابر تهدید است و انسان این مزیت را دارد که می‌تواند در مقابل تهدیدهایی به مراتب بزرگ‌تر از قدرتش، مقاومت کند و موجودیت خود را حفظ کند، و از همه بالاتر، انسان مؤمن انقلابی است که با مقاومت خود، امدادهای الهی را نیز دریافت می‌کند و ناممکن‌ها را ممکن می‌کند» (صلح میرزایی، ۱۳۹۸: ۱). یعنی اگر هیچ آیه و روایتی بر لزوم و ضرورت مقاومت نداشتیم، باز هم چیزی از ضرورت مقاومت نمی‌کاست و ضرورت مقاومت همچنان باقی بود؛ چراکه هر ملتی که برای شرف، هویت و انسانیت خود ارزش قائل باشد، وقتی ببیند یک چیزی را می‌خواهند به او تحمیل کنند، امتناع می‌کند و درصدد مقاومت و ایستادگی برمی‌آید (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای: ۹۸/۳/۱۴).

۲- مقاومت عامل عقب‌نشینی دشمن

مقاومت عامل عقب‌نشینی دشمن است. وقتی دشمن زور می‌گوید، اگر عقب‌نشینی کردید، بدون تردید دشمن پیشروی می‌کند. راه جلو نیامدن دشمن این است که مقابل دشمن بایستید. ایستادگی و مقاومت کردن در مقابل زیاده‌خواهی

دشمن و زورگیری دشمن و باج‌خواهی دشمن، راه جلوگیری از پیش آمدن اوست؛ پس صرفه با مقاومت است. دلیل این استدلال، تجربه مقاومت چهل‌ساله جمهوری اسلامی ایران در برابر جبهه استکبار است (ر.ک: همان: ۹۸/۳/۱۴).

۳- مقاومت کم‌هزینه‌تر از تسلیم

مقاومت کردن و تسلیم شدن در مقابل دشمن، هر دو هزینه دارد؛ اما هزینه تسلیم شدن بیشتر است. آیت‌الله خامنه‌ای دو مثال تاریخی در این زمینه ذکر می‌کند: ۱. رژیم پهلوی در مقابل آمریکا تسلیم بود؛ نفت، پول و باج می‌داد، توسری هم می‌خورد! ۲. دولت سعودی پول و نفتش را به آمریکا می‌دهد، طبق خواست آنها موضع‌گیری می‌کند و کلمه توهین‌آمیز «گاو شیرده» را هم می‌شنود. بنابراین، هزینه مادی و معنوی عدم مقاومت، از هزینه مادی و معنوی مقاومت به مراتب بیشتر است. از این رو مقاومت برتر از سازش و تسلیم است (ر.ک: همان: ۹۸/۳/۱۴).

۴- مقاومت عامل شکست دشمن

یک چهره معروف بین‌المللی تحلیلگر آمریکایی می‌گوید که یکی از مهم‌ترین علل دشمنی آمریکا با ایران این است که جمهوری اسلامی مسیر مقاومت را در پیش گرفت و موفق شد (آیت‌الله خامنه‌ای: ۹۸/۳/۱۴). بنابراین، مقاومت عامل پیروزی و پیشروی ملت ایران است و همین عامل، سبب تشویق دیگران به مقاومت شد. به نظر آیت‌الله خامنه‌ای، اسم این فرایند صدور انقلاب است و به اعتراض برخی که چرا می‌خواهید انقلاب را صادر کنید، چنین پاسخ می‌دهند که ما انقلاب را صادر نمی‌کنیم؛ انقلاب، فکر، اندیشه و راه است؛ اگر مورد پسند و قبول یک ملتی قرار بگیرد، به خودی خود آن ملت آن را می‌پذیرد. بعد راهپیمایی روز جهانی قدس را به‌عنوان یک مصداق عینی ذکر می‌کنند و تصریح می‌کنند که امروز در منطقه‌ی غرب آسیا، کلمه مشترک ملت‌ها مقاومت است و شکست‌هایی که آمریکایی‌ها در این چند سال، در عراق، سوریه، لبنان و فلسطین داشتند، محصول مقاومت گروه‌های مقاومت است (ر.ک: همان: ۹۸/۳/۱۴).

ج. راهکارهای تثبیت و گسترش مقاومت

۱- استقلال فکری

یکی از زیرساخت‌ها، لوازم و راهکارهای ایجاد استقامت، استقلال فکری است. آیت‌الله خامنه‌ای در این زمینه معتقد است که تفکرات و مفاهیمی با تبلیغات پُرحجم نظام سلطه، به طور شبانه‌روزی در سرتاسر عالم دارد پراکنده می‌شود؛ نکته مهم این است که ما نباید اسیر این تبلیغات شویم. سفارش ایشان به مردم، مسئولان و صاحب‌نظران سیاسی، اجتماعی و دینی این است که مراقب باشند: ﴿وَإِنْ تُطِعْ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يَضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ (انعام: ۱۱۶)، نباید هم‌رنگ جماعت بشویم و همان را مطرح یا تکرار کنیم؛ زیرا مبانی و فکر داریم (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای: ۹۴/۶/۱۲). باید بر اساس آن مبانی فکری حرکت کنیم و در دام دشمن نیفتیم و گرفتار تقلید نشویم.

۲- تمسک به معنویت توحیدی

پیروزی فلسطین در جنگ‌های مختلف، نشانه اقتدار روزافزون جبهه مقاومت در مقابل جبهه استکبار و کفر است. این موفقیت‌ها ناشی از ایمان به خدا و توکل به خدا و وارد کردن عنصر معنویت در مبارزه است. اگر یک مبارزه با عنصر ایمان همراه نباشد، آسیب‌پذیر می‌شود. آن وقتی مبارزه موفق خواهد شد که در آن ایمان به خدا و توکل به خدا وجود داشته باشد. از این رو آیت‌الله خامنه‌ای توصیه می‌کنند که روحیه دینی، ایمان حقیقی به وعده الهی، توکل به خداوند، را حسن ظن به خدای متعال و به وعده الهی را باید در مردم تقویت کرد. خدای متعال اصدق القائلین است؛ او به ما می‌گوید: ﴿لِيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَن يَنْصُرُهُ﴾ (حج: ۴۰)؛ او به ما می‌فرماید: ﴿مَنْ كَانَ لِلَّهِ كَانَ اللَّهُ لَهُ﴾ (مجلسی، بی‌تا، ج ۷۹: ۱۹۷؛ همان، ۱۴۱۳ق، ج ۱۳: ۱۹۵؛ فیض کاشانی، ۱۴۰۶ق، ج ۸: ۷۸۴). از دشمن نهراسید، ﴿ان كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا﴾ (نساء: ۷۶). اگر ما به وظیفه خودمان در این راه عمل بکنیم، برای خدا حرکت کنیم، بدون شک پیروزی نصیب خواهد شد (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای: ۸۸/۱۲/۸).

۳- دعا

یکی از دستاوردهای دعا، دمیدن روح امید در انسان است. به باور آیت‌الله خامنه‌ای، دعا به انسان توانایی و قدرت می‌دهد و انسان را در مقابل حوادث مستحکم می‌کند؛ از این رو در روایت، از «دعا» به سلاح تعبیر شده است. از نبی مکرم ﷺ نقل شده است که فرمود: «**إلا ادلكم على سلاح ينجيكم من اعدائكم**» (کلینی، ۱۴۰۷ ق: ج ۲، ۴۶۸؛ طبرسی، ۱۳۷۰: ۲۶۸؛ کفعمی، ۱۴۰۵ ق: ۷۶۹)؛ اسلحه‌ای را به شما معرفی کنم که مایه نجات شماست؛ «**تدعون ربكم بالليل والنهار فان سلاح المؤمن الدعاء**» (کلینی، ۱۴۰۷ ق: ج ۲، ۴۶۸؛ طبرسی، ۱۳۷۰: ۲۶۸؛ کفعمی، ۱۴۰۵ ق: ۷۶۹)، در مواجهه با حوادث، توجه به خداوند متعال، مثل سلاح برنده‌ای در دست انسان مؤمن است (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای: ۸۴/۷/۲۹).

۴- موضع تهاجمی داشتن

یکی از القاب حضرت امیرالمؤمنین «کزار غیر فرار» است که پیغمبر اکرم ﷺ این لقب را به امیرالمؤمنین عليه السلام داد (کلینی، ۱۴۰۷ ق: ج ۸، ۳۴۹؛ شیخ مفید، ۱۴۱۳ ق: ج ۱، ۶۴؛ همان، ۱۴۱۳ ق: ۵۵). این صفت مخصوص میدان نظامی نیست؛ در همه میدان‌های انسانی امیرالمؤمنین کزار غیر فرار، یعنی مهاجم، مقتدر، دارای فکر و بدون عقب‌گرد بود. مواضع محکم، ایستادگی بر مبانی مورد قبول و مورد اعتقاد، از موضع تدافعی خارج شدن و نسبت به کجی‌ها و زشتی‌ها و بدی‌ها و ظلم‌ها و بی‌عدالتی‌های دنیا در موضع تهاجمی قرار گرفتن؛ همان صفت کزار غیر فرار امیرالمؤمنین عليه السلام است. اگر به زندگی امیرالمؤمنین عليه السلام نگاه کنید، می‌بینید از اول تا آخر، زندگی آن بزرگوار این‌گونه است. علاج ما هم در همین است (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای: ۸۴//۵/۲۵). باید با اقتدا به حضرت امیرالمؤمنین در عرصه جهانی، مهاجمی بدون عقب‌نشینی باشیم.

۵- مقاومت؛ درس بعثت

آیت‌الله خامنه‌ای معتقدند که باید زندگی رسول خاتم را به میلی‌متری مطالعه نمود و از آن درس گرفت. بر همین مبنا وقتی فرمان امر الهی آمد که: ﴿**فاصدع بما تؤمر** و

اعرض عن المشركين * انا كفيئاك المستهزين ﴿ (حجر: ۹۴-۹۵)؛ پرچم را به دست بگیر و کار را علنی کن! بزرگان و صنایع قریش و زرمندان و زورمندان آن جامعه به خود ترسیدند و لرزیدند. اولین کار بزرگان مکه، تطمیع آن بزرگوار بود. کفار مکه به جناب ابی طالب گفتند: اگر برادرزاده تو طالب ریاست است، ما ریاست مطلق خود را به او می دهیم؛ اگر ثروت می خواهی، او را ثروتمندترین می کنیم؛ اگر به پادشاهی تمایل دارد، ما او را به عنوان پادشاه انتخاب می کنیم. فقط از حرف هایش دست بردار. جناب ابی طالب که بر جان پیغمبر می ترسید و از توطئه آنها بیمناک بود، خدمت پیغمبر آمد و پیغام بزرگان مکه را به حضرت رساند و شاید توصیه کرد که یا رسول الله! شما مقداری کوتاه بیایید. پیغمبر اکرم ﷺ فرمود: «یا عم! واللّه لو وضعوا الشمس فی یمینی و القمر فی شمالی لاعرض عن هذا الامر لا افعله حتی اظهره الله او یذهب بما فیہ ... ثم اغرورقت عیناه من الدّمع»؛ عموجان! اگر خورشید را در دست راست من و ماه را در دست چپ من بگذارند، برای اینکه من از این هدف دست بکشم، سوگند به خدا این کار را نمی کنم؛ تا وقتی، یا خدا ما را پیروز کند یا همه ما از بین برویم. در ادامه روایت دارد: «چشمان مبارک پیغمبر لبریز از اشک شد. وقتی ابوطالب این ایمان و استقامت را دید، منقلب شد و گفت: «یابن اخی اذهب و قل ما احببت»؛ هدف را دنبال کن. «والله لا اسلمنک بشیء» (ابن ابی الحدید، ۱۳۷۷: ج ۱۴، ص ۵۲)؛ سوگند به خدا من تو را با هیچ چیز معاوضه نمی کنم.

آیت الله خامنه‌ای این جریان را چنین تحلیل می کنند که ایستادگی، ایستادگی می آفریند. این استقامت از پیغمبر، ریشه استقامت را در ابوطالب مستحکم می کند. این پابندی به هدف، نرسیدن از دشمن، طمع نورزیدن در آنچه که دست دشمن است، دل بستن به امتیازی که دشمن می خواهد بدهد، ایستادگی می آفریند؛ آرامش، اعتماد به راه، هدف و خدائی که این هدف متعلق به اوست، به وجود می آورد. لذا همین سی، چهل نفر که همراه پیامبر بودند، در مقابل آن همه مشکلات و دشواری‌ها ایستادند و روزبه‌روز بر تعدادشان افزوده شد. می دیدند که با اعمار، سمیه و یاسر چگونه رفتار می شود؛

درعین‌حال، ایمان می‌آوردند. پیشرفت حق این‌گونه میسر است. صرفاً در حالت آسایش، در حالت امن و امان پرچم حق را بلند کردن و پای آن سینه زدن، حق پیش نمی‌رود. حق آن زمانی پیش می‌رود که صاحب حق، پیرو حق، در راه پیشرفت حق از خود استقامت و استحکام نشان بدهد. همان ایستادگی اول بعثت، منجر می‌شود به استقامت عجیب سه سال در شعب ابی‌طالب. آن استقامت اولی، آن عمود مستحکم این خیمه، آن دل متوکل علی‌الله است که چنین استقامتی را در فضا به وجود می‌آورد که آحاد صبر می‌کنند. این درس را ما باید از بعثت بگیریم (ر.ک: آیت‌الله خامنه‌ای: ۸۷/۵/۹).

۶- توجه به نقاط قوت

آیت‌الله خامنه‌ای یکی از مصادیق قوت را راه‌پیمایی اربعین می‌داند. از نظر ایشان راه‌پیمایی اربعین قوت اسلام، قوت حقیقت و قوت جبهه مقاومت اسلامی است. حرکت اجتماع عظیم میلیونی به سمت کربلا، به سمت حسین، به سمت قلّه و اوج افتخار فداکاری و شهادت که همه آزادگان عالم باید از او درس بگیرند (ر.ک: همان: ۹۸/۷/۲۱)، نشان قدرت و قوت جبهه مقاومت است. امام حسین علیه‌السلام، مظهر استقامت و مقاومت و ایستادگی و آزادگی است و حرکت میلیونی انسان‌های آزاده به سمت حسین علیه‌السلام، از مصادیق بارز قوت جبهه مقاومت است.

۷- تقویت مساجد

آیت‌الله خامنه‌ای مسجد را پایگاه بزرگ بسیج فرهنگی و حرکت فرهنگی می‌داند و معتقد است که باید کارایی مسجد را افزایش داد (ر.ک: همان: ۹۵/۵/۳۱). در مقابل استکبار و وابستگان آنها به دنبال کم‌رنگ کردن نقش مساجد هستند؛ به عنوان نمونه در زمان بن‌علی در کشور تونس، وقتی مردم می‌خواستند به مسجد بروند، باید کارت ورود به مسجد می‌داشتند، کارت ورود به مسجد را دولت می‌داد و به همه هم نمی‌داد! اجازه نماز جماعت که هیچ، نماز فرادای در مساجد هم ممنوع بود (ر.ک: همان: ۸۹/۱۱/۱۵). براین اساس، تقویت مساجد به عنوان پایگاه‌ها، از راهکارهای تثبیت و گسترش مقاومت است.

۸- نترسیدن از تنهایی

آیت الله خامنه‌ای بر اساس استناد به تاریخ، مقاومت و نترسیدن از تنهایی را برای موفقیت همه ملت‌ها تجویز می‌کند. وی تبیین می‌کند که در ظرف کمتر از ده سال، مقاومت لبنان بر ارتش جرّار صهیونیستی چند بار فائق آمد؛ اوّل مقاومت لبنان و بعد مقاومت فلسطین. مقاومت لبنان، اوّل صهیونیست‌ها را از جنوب لبنان بیرون کرد؛ بعد در جنگ ۳۳ روزه، بینی صهیونیست‌ها را به خاک مالید. آمریکا صهیونیست‌ها را کمک کرد، خیانت‌کاران داخلی کمک کردند، اما نیروی مقاومت - که نیروی مردمی بود، با ایمان بود، با هدف بود، می‌فهمید دارد چه کار می‌کند - توانست همه‌ی اینها را از عرصه خارج کند. مقاومت فلسطین همین جور؛ در جنگ ۲۲ روزه، در جنگ ۸ روزه، در جنگ ۵۱ روزه ماه رمضان در تابستان، یک عدّه مردم کم‌توان، کم‌سلاح، در یک منطقه‌ی کوچک توانستند؛ چون مردم متعهد بودند، چون مردم پشتیبان بودند، مقاومت فلسطین توانست نیروی صهیونیستی جرّار را زبون کند، دلیل کند و او متوسّل بشود که بیابید آتش بس را قبول کنیم (ر.ک: همان: ۹۳/۱۱/۲۹). این در حالی بود که غزّه تنها مقاومت کرد. دولت‌های اسلامی به کمک غزّه نرفتند، پول‌ها و دلارهای نفتی نه تنها در خدمت غزّه قرار نگرفت، بلکه بعضی از آنها در خدمت رژیم صهیونیستی قرار گرفت. این نشان‌دهنده‌ی مبلغ و میزان قدرت مقاومت یک ملت است (ر.ک: همان: ۹۳/۵/۷). هیچ قدرتی نمی‌تواند در مقابل ملت‌ها مقاومت کند. وقتی ملت‌ها در صحنه حاضر می‌شوند، تیغ قدرت‌ها کُند می‌شود و قدرت‌ها نمی‌توانند به ملت‌ها زور بگویند. این، علاج مشکلات این منطقه است (ر.ک: همان: ۸۹/۱۲/۲).

نتیجه‌گیری

مسئله مقاله حاضر، تبیین گفتمان مقاومت در عرصه بین‌الملل با تأکید بر بیانیه گام دوم با محوریت دیدگاه مقام معظم رهبری، آیت‌الله خامنه‌ای بود که با بهره‌گیری از چارچوب نظری «امهات مطالب یا اس‌المطالب» و با استفاده از روش اکتشافی - استقرایی ارائه شد و مفهوم مقاومت، ضرورت مقاومت و راهکارهای رسیدن به مقاومت، مورد مذاقه قرار گرفت. برخی از نتایج این تحقیق از این قرار است:

۱. مقاومت پیش از آنکه یک دستور اساسی و راهبردی قرآنی باشد، یک وظیفه انسانی است و هیچ انسان آزاده‌ای نباید در برابر زورگویی‌ها، تجاوزها و ظلم چاقوکش‌های بین‌المللی سکوت کند.

۲. مقاومت به‌عنوان یک راه حل انسانی و اسلامی، اصلی‌ترین گزینه‌ای است که روی میز ملت‌ها و دولت‌های آزاده جهان قرار دارد و باید قرار داشته باشد. به دیگر سخن: بر اساس آنچه از قول و فعل و شعارهای فریبکارانه استکبار جهانی همچون حقوق بشر و دموکراسی مشاهده می‌شود، تنها گزینه پیش رو، مقاومت شجاعانه و هوشمندانه است. از این رو تحرک جدید نهضت بیداری اسلامی باید مبتنی بر الگوی مقاومت باشد؛ مقاومتی که ایران اسلامی، الگوی بارز آن است.

۳. جمهوری اسلامی ایران با رهبری امام خمینی علیه‌السلام، پرچمدار مقاومت علیه استبداد و استکبار و در این مسیر، پیشرو و پیشگام بوده است؛ مقاومتی که به رهبری آیت‌الله خامنه‌ای همچنان علیه استکبار جهانی استمرار یافته و باعث شکست سیاست‌های آمریکا و زمین‌گیر شدن همکاران خائن آنها در غرب آسیا شده است.

۴. جبهه مقاومت که در برابر آمریکای جنایتکار و رژیم غاصب صهیونیستی شکل گرفته، دارای اهدافی در دو سطح است؛ سطح اول حفظ اسلام ناب محمدی در برابر اسلام آمریکایی داعشی و وهابی است و سطح دوم حفظ کرامت و حریت انسان است که البته این هدف هم در دل هدف اول قرار دارد.

۵. هرچه مقاومت با هم‌گرایی و همدلی بیشتر و در سطحی وسیع‌تر و با سرعت و

کیفیت بهتری شکل بگیرد، پیروزی زودتر به دست می آید.

۶. حضرت رسول اعظم ﷺ و حضرت اباعبدالله الحسین ﷺ و در ادامه، امام خمینی رحمته الله علیه به عنوان کسی که به بهترین شکل توانسته با الگو گرفتن از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و حضرت سیدالشهداء علیه السلام، گفتمان مقاومت را عملیاتی کنند، به عنوان الگو، در برابر چشمان همه انسان های آزاده قرار دارند. و الحمد لله.

فهرست منابع

قرآن کریم

نهج البلاغه

۱. ابن ابی الحدید، عزالدین ابوحامد، شرح نهج البلاغه، مصحح: محمد ابوالفضل ابراهیم، قم، کتابخانه عمومی آیت الله مرعشی نجفی، ۱۳۷۷.
۲. ابو مخنف کوفی، لوط بن یحیی، وقعة الطفّ، مصحح: محمدهادی، یوسفی غروی، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۱۷ ق.
۳. امام خمینی، سیدروح الله، صحیفه امام، تهران: چاپ چهارم، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۸۵.
۴. بیانات رهبر معظم انقلاب، امام خامنه‌ای؛ <https://farsi.khamenei.ir>
۵. حیدری فر، مجید، مهندسی فهم و تفسیر، قم، بوستان کتاب، ۱۳۸۸.
۶. سزواری، حاج ملاهادی، شرح المنظومه، تصحیح و تعلیق: از آیت الله حسن زاده آملی، تحقیق و تقدیم: مسعود طالبی، تهران، نشر ناب، ۱۳۶۹.
۷. صلح میرزایی، سعید، اندیشه مقاومت از منظر آیت الله العظمی سیدعلی خامنه‌ای، تهران: انتشارات انقلاب اسلامی، ۱۳۹۸.
۸. طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الأخلاق، قم، الشریف الرضی، ۱۳۷۰ ش.
۹. عالم، عبدالرحمن، بنیادهای علم سیاست، عبدالرحمن عالم، چاپ پنجم، تهران: نشر نی، ۱۳۷۸.
۱۰. فیض کاشانی، محمد محسن بن شاه مرتضی، الوافی، اصفهان، کتابخانه امام امیرالمؤمنین علی علیه السلام، ۱۴۰۶ ق.
۱۱. کنعمی، ابراهیم بن علی عاملی، المصباح للکفعمی (جنة الأمان الواقیة)، قم: دار الرضی (زاهدی)، ۱۴۰۵ ق.
۱۲. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، مصحح: علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، تهران، دار الکتب الإسلامیة، ۱۴۰۷ ق.
۱۳. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار، بیروت، مؤسسه الوفاء، بی تا.
۱۴. مجلسی، محمد تقی، روضة المتقین فی شرح من لا یحضره الفقیه، مصحح: حسین موسوی کرمانی و علی پناه اشتهازدی، قم، مؤسسه فرهنگی اسلامی کوشانور، ۱۴۰۶ ق.
۱۵. مفید، محمد بن محمد، الإرشاد فی معرفة حجج الله علی العباد، مصحح: مؤسسة آل البيت علیهم السلام، قم، کنگره شیخ مفید، ۱۴۱۳ ق.

۱۶. مفید، محمد بن محمد، الأمالی، مصحح: استاد حسین ولی و علی اکبر غفاری، قم، کنگره شیخ مفید، ۱۴۱۳ ق.
۱۷. مورگنتا، هانس جی، سیاست میان ملت‌ها، ترجمه: حمیرا مشیرزاده، چاپ سوم، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌الملل، ۱۳۸۴.
۱۸. مهدیان، علی، طرح کلی اندیشه مقاومت، قم، سفیر صادق، ۱۳۹۹.
۱۹. ناظمی اردکانی، مهدی؛ خالدیان، صفرعلی، «مؤلفه‌های فرهنگی گفتمان مقاومت اسلامی در جهان اسلام»، فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات سیاسی جهان اسلام، شماره ۲۶، تابستان ۱۳۹۷، ص ۵۹ - ۸۶.
۲۰. وبر، ماکس، اقتصاد و جامعه، ترجمه: عباس منوچهری، مهرداد ترابی‌نژاد، مصطفی عمارزاده، تهران، سمت، ۱۳۸۴.

